

A. Jedlička // Z problémůw współczesnych języków i literatur słowiańskich. – Varšava, 1976. – S. 11–22; **14. Klíma I.** Kostlivec pod kobercem. – Praha, 2005. – Режим доступу: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>; **15. Kubátová J.** Ekonomické znalosti pro tržní praxi. – Olomouc, 2006. – Режим доступу: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>; **16. Lotko E.** Co a jak ovlivňuje inovační procesy ve slovní zásobě (na materiálu češtiny, slovenštiny a polštiny) / E. Lotko // Procesy innowacyjne w językach słowiańskich. Prace Slawistyczne 114. – Warszawa, 2003. – S. 101–115; **17. Martincová O.** Aktuální problémy neologismů a neologizace / O. Martincová // Filologické studie. – 1978. – №8. – S. 7–16; **18. Martincová O.** Okazionalismus // Encyklopedický slovník češtiny. 1. vyd. / edit. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. – Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. – S. 292–293; **19. Martincová O.** Problematika neologismů v současné spisovné češtině / O. Martincová. – Praha: UK, 1983. – 160 s.; **20. Martincová O.** Typologie neologických procesů v slovní zásobě současné češtiny / O. Martincová // Dynamické tendence v jazykové komunikácii. – Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1990. – S. 56–62; **21.** Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1 / kol. autorů pod ved. O. Martincové. – Praha: Academia, 1998. – 356 s.; **22.** Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2 / kol. autorů pod ved. O. Martincové. – Praha: Academia, 2004. – 568 s.; **23. Rangelova A.** Neosémantizmy a neosémantizační procesy / A. Rangelova // Neologizmy v dnešní češtině (kol. autorů pod ved. O. Martincové). – Praha: ÚJČ AV ČR, 2005. – S. 159–179.

Ізмайлова С. (Прага, Чеська Республіка)

O zvrzatnosti v češtině a chybování rusky mluvících (na základě průběžného hodnocení materiálu z grantu Databáze jazykových chyb v češtině mluvících s prvním jazykem slovanským)

Ця стаття пропонує орієнтовний опис та аналіз помилок, які виникли у російськомовних респондентів при використанні рефлексива в чеських пропозиціях. При дослідженні були використані письмові матеріали гранту «База даних помилок в чеській мові представників з рідною мовою слов'янською». Поточна оцінка та систематизація того ж матеріалу буде кроком щодо поліпшення електронної бази даних помилок.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивні пасивні форми, рефлексивний формант, клітіки, діатеза, деагентізація.

Эта статья предлагает ориентировочное описание и анализ ошибок, которые возникли у русскоговорящих респондентов при использовании рефлексивов в чешских предложениях. При исследовании были использованы письменные материалы гранта «База данных ошибок в чешском языке представителей с первым языком славянским». Текущая оценка и систематизация этого материала будет шагом к улучшению электронной базы данных ошибок.

Ключевые слова: рефлексив, рефлексивные пассивные формы, рефлексивный формант, клитики, диатеза, деагентизация.

This article offers an approximate description and analysis of mistakes of Russian-speaking respondents which arise in the using reflective verbs in Czech sentences. The study is based on written material of grant The Database of Language Mistakes in Czech

Made by Speakers Whose Native Language is Another Slavic Language. Current estimate and mistakes' systematization are a step to improve the electronic database of mistakes.

Key words: reflexive verbs, passive voices, reflexive particle, clitics, diathesis.

1. Úvod. Tento příspěvek nabízí popis a analýzu chyb, které se objevily v písemných pracích rusky mluvících respondentů při tvoření vět se zvrtnými slovesy a zvrtnými slovesnými tvary. Částečně se dotkneme témat klitika a český slovosled, která jsou logicky propojená s tématem reflexivních tvarů.

Dalším cílem tohoto příspěvku je prezentace grantu Databáze jazykových chyb v češtině mluvčích s prvním jazykem slovanským. Příspěvek navazuje na grant nejenom tím, že pro účely zkoumání reflexiv byly použity písemné materiály grantu (v podobě esejů, které byly shromážděny od respondentů studujících češtinu), ale i tím, že chyby, které se popisují tady bylo třeba systematizovat a klasifikovat v grantové databázi chyb mluvčích s prvním jazykem slovanským. Na grantu pracuje kolektiv doktorandek Katedry jihoslovanských a balkanistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze pod vedením prof. PhDr. Hany Gladkové CSc. a řešitelky grantu Mgr. Katsiaryny Ramasheuské.

Prezentovaný grant má několik úkolů a cílů: 1. Shromáždování písemného jazykového materiálu v podobě esejů od slovansky mluvících studentů češtiny s prvním jazykem polským, ruským a ukrajinským. 2. Vypracování metodiky hodnocení chyb na základě definování pojmu jazykové chyby a její typologie. 3. Vytvoření elektronické databáze chyb na základě ohodnocených písemných prací slovansky mluvících studentů češtiny.

Posléze tato databáze chyb může sloužit jako východisko pro řešení konkrétních didaktických problémů výuky češtiny jako druhého jazyka.

2. Popis materiálu. Ke konci srpna roku 2012 se doktorandkám pracujícím na grantu podařilo vybrat 230 esejů od 149 studentů. Ankety, které tyto studenti zároveň vyplňují, nám poskytují potřebné základní sociální údaje. Našimi respondenty jsou ve většině případů lidé, kteří studují češtinu na Ústavu bohemistických studií (ÚBS) a Letní škole slovanských studií (LŠSS) Univerzity Karlovy, v Ústavu jazykové a odborné přípravy v Praze a Poděbradech (UJOP), na katedře bohemistiky Varšavské univerzity, na jazykových školách. Jsou to lidé ve věkové kategorii od 12 do 54 let, s různou jazykovou znalostí češtiny: od úrovně A2 (nižší střední) do úrovně B2 (pokročilá). Naším respondentům je zaručena úplná anonymita. K předkládané analýze pro tento příspěvek budou sloužit pouze eseje rusky mluvících respondentů. V databázi grantu máme 54 rusky mluvících studentů, od kterých jsme získaly 70 písemných prací. Ve většině případů své eseje nám poskytly ženy – 45 respondentek. Zájem o češtinu mají studenti kvůli studiu a práci, ale někteří z nich studují češtinu kvůli partnerovi, nebo jako koníček.

3. Popis klasifikace reflexivních útvarů v češtině

I přes to, že se problematice reflexivních sloves a zvrtného pasiva v češtině

bohemisté dost často věnují svoji pozornost, pořád zůstávají otázky, na které je třeba stále hledat odpověď. Abychom se orientovali v teoretických pracích, které vznikaly během posledního století v české bohemistice o reflexivních útvarech, abychom měli představu o klasifikaci českých zvratných útvarů, podíváme se na několik základních článků a monografií. Zjistíme, jak klasifikovali zvrtné útvary B. Havránek a František Kopečný, potom se obrátíme k Akademické Mluvnici češtiny, která byla vydána pod redakcí akademika Jana Petra, a také uvedeme tady názor na klasifikaci reflexivních útvarů paní profesorky Jarmily Panevové.

Jedna ze základních prací – *Genera verbi v slovanských jazycích*, která ovlivnila pojetí slovesného rodu v češtině, byla napsána Bohuslavem Havránkem již v roce 1928. Na tuto monografii v 50. letech navazuje český bohemista František Kopečný svojí prací – *Pasivum, reflexivní forma slovesná a reflexivní sloveso*. V těchto pracích dochází k názoru, že zvrtný slovesný útvar v češtině představuje 3 různé typy:

1. Gramatická forma pro vyjádření pasiva (*dům se staví*).

2. Vlastní reflexivum (*umývám se*), kde *se* označuje totožnost objektu se subjektem a reflexivum reciproční (*potkat se*).

3. Reflexiva „významová“, jsou předmětem zájmu oblasti lexikální. Tyto typy jsou považovány za útvary syntetické, jednočlenné. [9, 33]

V uvedených pracích se vyčleňuje ještě jeden, 4. typ zvrtného slovesného útvaru – *vidím se v zrcadle*. Tento typ je určen jako dvoučlenný analytický útvar, ve kterém *se* je akuzativním objektem.

Závěr: v češtině se člení reflexivní útvary na reflexivní slovesa a slovesné reflexivní tvary (reflexivní pasiva, která jsou předmětem popisu morfologie), a také se vyčleňuje typ zvrtných útvarů, kde *se* je větným členem.

V období 50.-70. let se problematikou reflexivních tvarů věnovala řada českých jazykovědců, někteří z nich se podrobněji zabývali problematikou reflexivity v česko-ruském srovnání.*

Pro kompletnější představu se podíváme na popis problematiky reflexivity z konce 80. let v Mluvnici češtiny, vydané pod vedením profesora Jana Petra.

V mluvnici se neřeší otázka, jestli pasivní slovesný útvar je buď zvrtným slovesem, nebo zvrtným tvarem, jak je tomu v předchozích uvedených pracích. Vychází se zde z popisu reflexivního pasiva, jehož charakteristika a vymezení je problémová. Současně se pojmenovávají ještě dva okruhy se segmentem *se*: a) *se* je akuzativním tvarem zájmena; b) *se* je slovotvorným zájmenem. V Mluvnici se nerozlišují zvrtná slovesa „vlastní“ (mýt se) a zvrtné útvary, ve kterých *se* je určeno jako větný člen (vidět se králem). Další odlišnou věcí pro mluvnickou klasifikaci zvrtných pasivních útvarů je to, že reciproční slovesa (sejít se, psát si)

*Mrázek, R.: K syntaxi vět s nestálým reflexivem v češtině a ruštině; Parolková, O.: K problematice zvrtných sloves a tzv. zvrtného pasiva v současné spisovné ruštině a češtině; Stícha, Fr.: K problematice významu slovesných reflexivních forem fakultativních.

nejsou začleněny do žádného z popisovaných okruhů. Při zařazení zvrtných útvaru do jednoho z uvedených okruhu se poukazuje „jednak na nezřetelnost hranic mezi uvedenými třemi okruhy, a také na neurčitost kritérií, a jejichž základě je možno jednotlivé případy nebo typy zařadit do určitého okruhu“ [6, 175].

Závěr: klasifikace popsaná v této mluvnici vyčleňuje zvrtná slovesa (tj. slovesa, u kterých *se* je určeno jako slovtvorné zájmeno) a zvrtné pasivní tvary (zvrtná pasiva), nepopisují se slovesa reciproční, u „vlastních“ zvrtných sloves *se* vyčleňuje *se* jako větný člen.

Během posledních desetiletí rozvíjely téma reflexivity další čeští jazykovědci: Karel Oliva v článku *Reflexe reflexivity reflexiv*, několik článků Jarmily Panevové (*Problémy reflexivního zájmena v češtině*, *Znovu o reciprocitě a Problémy se slovanským reflexivem*).

V posledním jmenovaném článku Panevová klasifikuje zvrtné útvary z hlediska funkce, kterou plní formant *se* jako součást zvrtného útvaru. Tato klasifikace, na rozdíl od dvou dříve uvedených, zařazuje věty se zvrtného formou pasiva do oblasti deagentizačních diatezí a činí je předmětem popisu syntaktického [8, 155].

Pro názornost zařadíme popsaný materiál do tabulky:

B. Havránek; Fr. Kopečný	Mluvnice češtiny (1986) věd. red. - Jan Petr	J. Panevová.
1.Pasivní zvrtný tvar: <i>Dům se staví.</i> ; <i>Šlo se tam dlouho.</i>	Segment <i>SE</i> je morfémem tvarotvorným: <i>Dům se staví.</i> <i>Šlo se tam dlouho.</i>	SE - tvarotvorný formant (syntax): <i>Dům se staví.</i> (zevšeobecnění agentu). <i>Odborné články se jí píší nesnadno.</i> (konatel je vyjádřen dat.)
2.Zvrtné sloveso: vlastní reflexiv. umývám se; reciproční reflexiv. potkat se.	- // -	Reciprocita: 1.Lexikální: <i>prát se, setkat se;</i> <i>líbat se, objímat se.</i> 2.Syntaktická: <i>Jana a Pavel se objímají;</i> <i>obviňovat se, pomlouvat se, okrádat se.</i>
3.Zvrtné sloveso: „významová“ reflexiva	Segment <i>SE</i> je slovtvorný morfém: <i>hrozit-hrozit se; plakat-naplakat se;</i> <i>běžet-rozběhnout se;</i> <i>utopit-utopit se.</i>	<i>SE</i> je částicí, která je využita slovtvorně(inherentní refl): 1.Refl.tantum: <i>bát se, stěžovat si,</i> <i>představit si.</i> 2.Odvozená refl.(inherent. refl. varianta sloves): <i>zabít se, spálit se.</i> 3.(De)kauzativní: <i>rozbít se, otevřít se.</i> 4.Posunout se, koupat se, šířit se, přiblížit se.
4.Dvoučlenný analytický útvar: <i>vidím se v zrcadle.</i>	Segment <i>SE</i> je tvarem (Ak.) zvrat.zajm.: <i>Honza se už viděl králem. Myl se velmi důkladně.</i>	<i>SE</i> jako větný člen (vlastní refl.): <i>Jana se uviděla v zrcadle a šla se převléknout.</i> <i>Koupila jsem si zpáteční jízdenku.</i>

Závěr: Panevová vyčleňuje reciproční pasiva lexikální a syntaktická, u „vlastních“ reflexivních sloves určuje *se* jako větný člen, „reflexivní forma slovesná“(zvrtné pasivum) patří ze své podstaty k syntaxi.

Přehled a popis klasifikace zvrtných útvarů by nám měl pomoci popsat a

klasifikovat chyby, které vznikají při použití zvrtných útvarů ve větě u rusky mluvících respondentů studujících češtinu. Srovnávání poukazuje také na to, že v popisu a klasifikaci zvrtných útvarů v české lingvistice dochází ke změnám a vývoji. Například, podle nejnovějšího pohledu reflexivní pasiva patří k oblasti deagentizačních dialektů a jsou předmětem popisu syntaktického.

4. Analýza a popis chyb

Při analýze chyb jsme pracovali s 69 příklady vět jednoduchých a složených, které obsahují reflexivní slovesné útvary. Tyto větné struktury byly vybrány excerpovány z 70 prací rusky mluvících respondentů. Budeme popisovat větné struktury se zvrtným formantem *se*, strukturám s formantem *si* se věnovat nebudeme, neboť pro ně nemáme dostatečné množství příkladů. Reflexivní struktury se segmentem *si* jsou v odborných pracích popisovány a analyzovány jen málo. Ve většině prací věnovaných zkoumání zvrtnosti v češtině se poukazuje jenom na to, že se strukturám se *si* budou věnovat okrajově a „výskyt reflexiv tantum s částicí *si* je v češtině omezenější, někdy je předmětem diskusí, zda vůbec existuje“ [8, 154].

Můžeme tvrdit, že kvůli nepropracovanosti tohoto tématu v učebnicích češtiny pro cizince vznikají při používání struktur se *si* velké potíže nejenom u rusky mluvících studentů češtiny, ale u všech ostatních cizinců, kteří studují tento jazyk. V našem příspěvku se věty s formantem *si* objeví jenom jako ilustrativní materiál při popisu nesprávné polohy enklitik *se/si* v české větě, ale popisovat a charakterizovat je z hlediska struktury a významu tyto věty nebudeme.

Analýzovaný materiál ukázal, že se chybje nejenom při použití buď reflexivních sloves, nebo reflexivních pasivních tvarů, ale že také vzniká mnoho chyb, které nesprávným zařazením slovesného segmentu *se/si* do větného celku porušují slovosled celé větné struktury. To znamená, že rusky mluvícím studentům češtiny dělá problém včleňování zvrtných příklonek do věty.

Na základě zpracovaného materiálu se nabízí následující klasifikace a popis chybných použití reflexivními útvary, které se objevily v pracích našich respondentů:

4.1. Poloha reflexivních klitik v české větě

4.1.1. Poloha enklitik za prvním přízvučným celkem ve větě

4.1.2. Neroztržení rozvitého větného členu zvrtným enklitikem

4.1.3. Spojky jako přízvučná a nepřízvučná slova

4.1.4. „Třetí“ místo ve větě s kondicionálem

4.1.5. Redukce *se* jako reflexivního formantu ve větě

4.1.6. Fakultativní pozice *se* jako zvrtného formantu ve větě

4.2. Vynechávání segmentu *se*

4.2.1. Vynechávání u reflexiv tantum

4.2.2. Vynechávání u odvozených reflexiv

4.3. Nadbytečné přidávání segmentu *se*

4.4. Pasivní reflexiva

Víme, že v ruštině je reflexivní prvek slovesný *-ся/-сь* formálně součástí slovesa, tj. píše se s tímto slovesným tvarem dohromady. Co se týká zvrtného

elementu u západoslovanských jazyků, konkrétně v češtině, reflexivní prvky *se* a *si* se vždy píší zvlášť, a to ať již jsou součástí zvrtného slovesa, nebo součástí zvrtné formy. Částečně se struktura české věty zakládá na slovosledném rytmickém principu těchto příklonek, a proto poloha tohoto zvrtného segmentu je velmi důležitá pro strukturu celé věty. Z toho vyplývá, že každý, kdo studuje češtinu, musí umět správně zařazovat zvrtné segmenty do struktury české věty, aby nevznikaly chyby jak syntaktické, tak i lexikální.

1. Poloha reflexivních klitik v české větě.

Slovosledný princip, který určuje polohu klitik ve větě, se opírá o Wackernagelovo pravidlo. Pro českou větu to znamená, že „enklitika zaujímají tzv. druhé místo ve větě a že právě tato poloha je zde polohou bezpříznakovou, i když nikoli jedinou možnou“ [13, 219].

Problém je v tom, že Wackernagelovo pravidlo nefunguje jako striktní pravidlo pro strukturu české věty, ale spíše plní funkci základního principu, který se doplňuje velkým množstvím připomínek a zásad. Český slovosled včetně polohy klitik je systematicky popsán v pracích Ludmily Uhlířové, ale těžko bychom hledali učebnice češtiny pro cizince s kvalitním popisem a rozбором a také promyšlenými příklady polohy zvrtných klitik ve struktuře české věty, a to i přes to, že toto téma je velmi a velmi obtížné právě kvůli velkému množství různých možných variant větných struktur v češtině.

Pro rusky mluvící studenty češtiny je dost těžké zvyknout si na uplatnění slovosledného rytmického principu ve větě. Vznikají potíže se samotným určením „druhé“ místa ve větě. Špatně určené „druhé“ místo ve větě, které se projevuje jako špatné umístění zvrtného prvku *se/si* ve větě je jednou z častých chyb v písemných pracích rusky mluvících respondentů.

Dále uvádíme příklady ze zkoumaného materiálu a za dvojitou svislou čarou potom správnou variantu (takto jsou upraveny všechny příklady, v příkladech jsou označeny tučně i jiné chyby):

1.1. Za základní se považuje poloha enklitik za prvním přízvučným celkem ve větě:

Poprve festival *se* konal v roce 1991. // Poprvé *se* festival konal v roce 1991.

..., a tak nedá *se* svítit, jak říkáte. // ..., a tak *se* nedá svítit, jak říkáte.

1.2. Nominální skupina jako celek tvoří „první“ přízvučné místo ve větě, k roztržení reflexivní enklitikou u těchto celků nedochází, není také důvodu posouvat klitiku až za další rytmický celek:

Každý rok v Pelhřimově *se* koná festival rekordů. // Každý rok *se* v Pelhřimově koná festival rekordů.

V té nahrávce žena *si* chtěla objednat espresso. // V té nahrávce *si* žena chtěla objednat espresso.

1.3. Ne všechna slova mohou obsazovat „první“ přízvučnou pozici ve větě. „A právě pojem prvního přízvučného úseku neboli „prvního“ místa ve větě a za ním následujícího místa „druhé“ může být zdrojem problému“ [13, 83].

Například funkci samostatných přízvučných slov mohou plnit jenom některé spojky, které potom mohou obsazovat „první“ místo ve větě, a to jsou spojky: *že, nebo,*

anebo. Slučovací spojky: *a, i* a odporovací *ale* jako přízvučná slova věty nefungují:

Problem je, že často *se* mi zdává, že ... // Problém je, že *se* mi často zdává, že ...

Vcelku možná, že můj život za 20 let velmi *se* nebude **leši od** dneška, ... // Celkově je, že *se* můj život za 20 let nebude velmi lišit ode dneška, ...

Ale *se* dá říct, že ... // Ale dá *se* říct, že ...

1.4. Klitika *se/si* se posouvají na „třetí“ místo až za tvary pomocného slovesa být ve větě s kondicionálem:

..., podle mého názoru by měli *si* vybrat aktivní odpočinek. // ..., podle mého názoru by *si* měli vybrat aktivní odpočinek.

Moc bych chtěl *se* dostat na vysokou školu a ... // Moc bych *se* chtěl dostat na vysokou školu a ...

1.5. Je třeba připomenout ještě jedno pravidlo, kterým se řídí český slovosled při zařazování enklitik do větné struktury. O tomto pravidlu ještě v roce 1928 psal akademik Bohuslav Havránek ve své práci *Genera verbi* v slovanských jazycích. Havránek uvádí, že „... refl. *se* v reflexivním výrazu slovesném ... se nemusí opakovat u sloves paratakticky spojených nebo na sobě závislých ...“ [2, 178].

Znalost tohoto pravidla při psaní je velmi těžko kontrolovatelnou záležitostí. Tím, že je umožněno psaní jenom jednoho reflexivního *se* u souřadně spojených nebo na sobě závislých slovesech, je možnost, že studující utvoří větnou strukturu s reflexivním slovesným úsekem správně, spíše náhodnou než pravidlem. Uvedeme jenom jako příklad jednu správně napsanou větu, podle které neumíme říct, zdali se náš respondent vědomě řídil popsaným pravidlem nebo je to jenom náhoda: „*Vím, že se začínal učit ruštině a potom se rozhodl učit češtině*“.

1.6. Ludmila Uhlířová ve své práci o slovosledu upozorňuje na to, že fakultativně se enklitika mohou posouvat na „třetí pozici“ ve větě za spojku a nominální skupinu, „čímž se větný člen na místě „druhém“ sdělně aktualizuje“ [13, 221]. Uvedeme několik příkladů souvětí, které by se dalo vyložit nejenom jako věty s „ne zcela správným“ slovosledem, ale i jako věty se zvýrazněným větným členem po spojce. Tyto větné struktury nejsou pro psanou podobu vyjadřování úplně korektní.

Nemyslím si, že v ČR *se* používá příliš zkratk. // Nemyslím si, že *se* v ČR používá příliš mnoho zkratk.

..., že naše sny *se* většinou týkají našeho osuda ve sféře vzdělání. // ..., že *se* naše sny většinou týkají našeho osudu ve sféře vzdělání.

Uvedené příklady potvrzují to, že pro ruský mluvčího studenta češtiny korektní umístění těchto příklonků ve větě je úkolem složitým a zákeřným, a to kvůli tomu, že neexistuje pro něj možnost opřít se o mateřský jazyk a také se místo segmentu *se/si* ve větě ne vždy určuje striktním pravidlem, ale může mít několik různých variant.

2. Vynechávání segmentu *se*

Když mluvíme o slovesech reflexiva tantum, tak je zřejmé, že formanty *se/si* jsou součástí této lexikální jednotky. Panevová také používá terminologii Encyklopedického slovníku češtiny a nazývá tato reflexiva inherentními. V

každém případě ověřit správnost podobných lexikálních jednotek můžeme jenom při pomoci slovníku.

Jisté, že jazykovědné práce věnované rozboru a popisu reflexiv tantum jsou nápomocným materiálem pro studujícího, ale řešení o správnosti a existenci tohoto verba se dá hledat jen v oblasti lexikografie.

2.1. Jazykovědné práce věnované rozboru a popisu reflexiv tantum jsou nepochybně dobrým pomocným materiálem pro studujícího, ale rozhodnutí o správnosti a existenci takových sloves se dá hledat jen v oblasti lexikografie. U dále uvedených příkladů se vynechává reflexivní *se*, které je součástí reflexiva tantum. Tyto příklady je možno klasifikovat jako příklady s lexikální chybou, tj. jako neznalost slovní zásoby. Je třeba konstatovat, že se podobných chyb v pracích respondentů ukázalo více:

..., mají možnost *dozvědět* o tom, co se stalo ... // ..., mají možnost *dozvědět se* o tom, co se stalo ...

To, že jsem *zúčastnila* festivalu je pro mě významné. // To, že jsem *se zúčastnila* festivalu je pro mě významné.

Ale pak jsem přečetla, že tyto sny *sdají*, aby se stalo něco dobrého. // Ale pak jsem si přečetla, že *se* tyto sny *zdají*, aby se stalo něco dobrého.

Tvrzení, že v těchto větách vznikly chyby pod vlivem mateřského jazyka, nebude úplně korektní, protože nemůžeme tvrdit, že se česká zvrtná slovesa tantum vždy překládají do ruštiny jako slovesa nezvrtná: *dozvědět se* – *узнать, разузнать*; *zúčastnit se* – *принять участие, přečíst si* – *прочитать*, ale *zdát se* – *сниться, казаться*.

2.2. Odvozená reflexiva Panevová nazývá „inherentně reflexivní variantou slovesa“ [8, 154].

Mezi tato zvrtná slovesa patří slovesa „bezděčné činnosti“ jako *zabít se, začervenat se, píchnout se* ... [5, 242], slovesa „(de)kauzativní“ [8, 154] jako *otevřít se, roztrhnout se, uzdravit se, šířit se* ... a další skupiny slov. Ve slovnících najdeme tato slovesa pod heslem jejich nereflexivních protějšků, se kterými mohou významově mít nic společného.

Někdy bylo tak, že ty nikam nemůžeš *schovat* a musíš lézt na okna ... // Někdy to bylo tak, že ty se nikam nemůžeš *schovat* a musíš lézt na okna ...

Tehdy jsem *rozhodla*, že budu v mém esej...//Tehdy jsem *se rozhodla*, že budu v mém esejí...

A *zmínila* jsem už, že tam není místo pro mých 50 ramínek? // A *zmínila* jsem *se* už, že tam není místo pro mých 50 ramínek?

To je právě proto, že měli **jste** příležitost uslyšet ji několikrát, nebo proto, že slova v této písničce **nej**sou tak moc, a ta slova *taky opakují* několikrát. // To je právě proto, že jste měli příležitost uslyšet ji několikrát, nebo proto, že slova v této písničce není tak moc, a ta slova *se* také *opakují* několikrát.

V podobných příkladech není možné vyhnout se chybě jenom tím, že ověříme, jestli slovo je zařazeno do slovníku jako reflexivum tantum. U těchto případů je nutno uvědomovat si lexikální význam slova, protože v případě použití nezvrtného protějšku může vzniknout buď chybná konstrukce věty,

nebo větná konstrukce s úplně jiným lexikálním významem.

Podobné chyby se často objevují v pracích respondentů.

3. Přidávání segmentu *se*

V esejích našich respondentů se ukázaly příklady s nadbytečnými formanty *se* u sloves, které buď nikdy netvoří spojení s segmentem *se* (jako zůstat, hostit) nebo tento segment mění lexikální význam slovesa (jako dostat /dostat se).

Podle mě každé prázdniny **se stanou** ideální, **jestli se po něj zůstanou** pozitivní vzpomínky. // Podle mě každé prázdniny můžeme považovat za ideální, pokud po nich **zůstanou** pozitivní vzpomínky.

Můžete taky **se dostát** hodně darků od návštěvníků. // Můžete také **dostat** hodně dárek od návštěvníků.

Hostíme se navzájem lívanci a dalšími lahůdky. // **Hostíme** jeden druhého lívanci a dalšími lahůdky.

Dalo by se říct, že chyby, které vznikají při použití reflexiv ve větách, nemůsı vždy vznikat pod vlivem mateřského jazyka (*zůstanou se* // *zůstanou – останутся*). Můzou být také vysvětlitelné neznalostí lexika (neexistující *hostit se* // *hostit*) a neschopností rozlišovat význam zvrtných/nezvrtných sloves (*dostat se/dostat*) v utvořené struktuře. Množství těchto chyb v pracích respondentů nebylo početným.

4. Reflexiva pasivní

Z prací respondentů máme příklad věty, kterou by se dalo začlenit mezi věty s reflexivním pasivem, i přes to, že struktura tohoto příkladu není bezchybná.

Podáme se z koprem a smetanou. (Jde o recept boršče) // Podává se s koprem a zakysanou smetanou.

Rozhodnutí použít slovesný tvar 2.osoby plurálu pro utvoření reflexivního pasiva je chybou, protože zvrtný pasivní tvar může být vyjádřen jenom ve 3.osobou buď sg., nebo pl. v indikativu, nebo kondicionálu. Je známo, že „reflexivní forma slovesná se uplatňuje hlavně u sloves nedokonavých ...“ [11, 525], proto by bylo vhodnější použít ve větě sloveso *podávat se* než *podat se*. Z hlediska vztahu diateze je to věta odvozená jako diateze sekundární, ve které dochází nejenom k odsunutí agentu z pozice podmětu, ale i k nevyjádření tohoto větného členu a tím k jeho anonymizaci.

Konstrukce s reflexivními pasivy nepatří ve své podstatě k popisu morfologie, ale z novějšího hlediska spíše spadají do oblastí deagentizačních diatezí, tj. jsou předmětem syntaxe [8, 155].

Otázku menšího množství příkladů s reflexivním pasivem v esejích respondentů necháváme bez komentáře z hlediska toho, že není to ani cílem příspěvku, ani cílem grantu, o jehož materiálu se tento příspěvek opírá.

5. Závěr

1. V současné bohemistice se reflexivní slovesné konstrukce dělí na:

1.1. Slovesa s tvarotvorným formantem (zvrtné pasivum), rozbor těchto konstrukcí patří k syntaxi. (*Dům se staví.*)

1.2. Slovesa se slovotvornou částicí (zvrtné sloveso): reflexiva tantum (bát se), odvozená reflexiva (spálit se), kauzativa (rozbít se, otevřít se)

1.3. Reciprocika lexikální (setkat se), syntaktická (Jana a Pavel se objímají).

1.4. Zvratné útvary, ve kterých *se* je větným členem, začleňují se sem i „vlastní“ reflexiva. (Jana se uviděla v zrcadle a šla se převléknout.)

Vycházíme zde z klasifikace zvratných konstrukcí Jarmily Panevové.

2. Zpracované materiály ukázaly, že v písemném projevu rusky mluvících uživatelů češtiny dochází ke vzniku chyb při včleňování reflexivního segmentu *se* jako klitika do struktury české věty. Umístění reflexivních příklonek ve větě je úkolem složitým ze dvou důvodů: pro rusky mluvící studenty neexistuje možnost opřít se o matefský jazyk a pozice tohoto zvratného enklitika ve větě se ne vždy určuje striktním pravidlem.

3. Častou chybou u respondentů je chyba vynechávání reflexivního formantu *se* buď u reflexiv tantum, nebo u odvozených sloves. Tato chyba se dá klasifikovat jako chyba lexikální, tj. neznalost slovní zásoby.

4. Méně často se objevuje chyba ve smyslu nadbytečného přidávání zvratného segmentu *se* ke slovesům. I tuto chybu lze klasifikovat jako chybu lexikální, tj. neznalost slovní zásoby.

5. Věty s pasivními reflexivy jsou větami s deagentní strukturou. Popis těchto struktur je předmětem zájmu syntaxe.

6. Příspěvek je součástí grantu Databáze jazykových chyb v češtině mluvčích s prvním jazykem slovanským ve dvojím smyslu, jednak tím, že ke zkoumání chyb byl použit písemný jazykový materiál shromážděný v rámci grantu, ale i tím, že analýza provedená v tomto příspěvku poslouží zpětně pro účely samotného grantu.

LITERATURA:

1. *Běličová H., Uhlířová L.* Slovanská věta. – Praha: Euroslavica, 1996; 2. *Havránek B.* Genera verbi v slovanských jazycích I. – Praha, 1928; 3. *Havránek B., Jedlička A.* Česká mluvnice. – Praha: SPN, 1981; 4. *Isačenko A.* Poznámky k reflexivam v ruštině, slovenčině a češtině // ČSR. – 1956 (1). – S. 64-73; 5. *Kopečný Fr.* Passivum, reflexivní forma slovesná a reflexivní sloveso // Studie a práce linguistické I.: [Sborník. Věnováno akademiku B. Havránkovi k šedesátým narozeninám]. – Praha: ČSAV, 1954. – S. 224-247; 6. Mluvnice češtiny 2. Tvaroslovi. [za vedení Jana Petra]. – Praha: Academia, 1986; 7. *Mrázek R.* K syntaxi vět s nestálým reflexivem v ruštině a v češtině. Sovětská věda – Jazykověda. – 1953 (III). – S. 41-48; 8. *Panevová J.* Problémy se slovanským reflexivem // SaS. – 2008 (77). – S. 153-163; 9. *Parolková O.* K problematice zvratných sloves a tzv. zvratného pasíva v současné ruštině a češtině // Slavia. – 1967 (36). – S. 33-46; 10. *Parolková O.* Zvratná pasivní forma. In: Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruštiny a češtiny I // Studie syntaktické. – Praha: ČSAV, 1956. – S. 80-119; 11. Příruční mluvnice češtiny. – Praha: Lidové noviny, 1995; 12. *Štícha F.* K problematice významu slovesných reflexivních forem fakultativních // NR. – 1975 (75). – S. 127-132; 13. *Uhlířová L.* Knížka o slovosledu. – Praha: Academia, 1987; 14. *Гладкова Х.* Учебник по чешки език. – Sofia: Jusautor, 1993; 15. *Исаченко А.В.* Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: морфология I-II. – М.: Языки славянской культуры, 2003; 16. *Новикова Л.И.* Некоторые аспекты изучения глаголов reflexiva tantum в современном чешском языке // Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby: [Sborník pod red. T.I. Konstantinové, A.G. Širokovové, M. Zatovkaňuka]. – Praha: UK, 1974. – S. 49-67.